

BEL

J. de Beer :

uit: Gedenkboek Frans Claeysmuseum 1932

BEDEVAART- EN PELGRIMPLAATJES

Het bestudeeren onzer vroegste bedevaarten en de in ons land gevonden pelgrimplaatjes, daarmede in verband, hebben mij de gelegenheid gegeven de verzameling van mijn vriend en collega in numismatiek, den heer Frans Claes te bezoeken. Welke was mijn verrassing toen ik hier de aanzienlijkste verzameling van bedevaart- en pelgrimplaatjes van België aantrof.

Het is dus om op mijn beurt hulde te brengen aan den vriend en collega aan wien ik ook den groet overbreng van al zijn andere collegas van het Belgisch Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde, dat ik de volgende studie geschreven heb.

Het onderwerp is gansch nieuw voor ons land ; weinig of niets werd er bij ons over pelgrimplaatjes gepubliceerd ; slechts een opsomming door F. Cajot in 1877 opgesteld, van wat er te Namen in de Samber gevonden werd.

In Nederland geen enkele studie, buiten die van den heer A. J. G. Verster, over oud-tin, waarin hij de afbeelding geeft van vier stuks die betrekking hebben op de bedevaarten.

Voor Duitschland, schrijft mij de heer E. Wald, conservator van het Historisch Museum te Keulen, is het met het bestudeeren van pelgrimsteekens zeer armzalig gesteld, een samenvattend werk van al de stukken die in de verscheidene Duitse musea berusten staat nog uit ; zelfs, voor afzonderlijke plaatsen, zijn deze interessante overblijfselen van de middeleeuwsche kultuur nog niet bewerkt.

Hij verwijst mij dan naar een viertal kleine monographieën, waar ik nu nog drie andere kan bijvoegen met name : Dr H. SCHIFFERS. Kulturgeschichte der Aachener Heiligtumsfahrt 1930. WOLF. Die Glocken des Brandeburgs, Berlin 1920, en KARL BERLING. Altes Zinn, 1929. Maar dat alles te zamen kan men nog geen eigenlijke literatuur over pelgrimsteekens noemen.

Engeland, waar die plaatjes ook veel in gebruik waren, schijnt wat rijker te zijn aan literatuur. De specialist daarvoor is F. P. Barnard en verscheidene musea bezitten interessante voorwerpen ; maar waar de zaak vooral en sinds lange jaren bewerkt is, is in Frankrijk.

Tal van monographieën zagen hier het licht, vijf bladzijden om ze op te sommen zouden niet voldoende zijn; het eerste groote werk hierover geschreven, in vijf boekdeelen, is door A. Forgeais uitgegeven van 1858 tot 1867. *Plombs Historiés trouvés dans la Seine*. Meer dan 4000 stuks kwamen dan te voorschijn uit de Seine bij het baggeren.

Het is om deze leemte in ons land een weinig aan te vullen dat ik nu een eerste studie ondernomen heb — maar vooreerst is het noodig U een algemeen overzicht te geven van de bedevaarten en hun nauw verband met het *geestelijke* recht en het *leekerecht*.

De eerste bedevaarten worden ondernomen onder invloed van het aanroepen der heiligen als gunstige bemiddelaars bij God, voor het vergeven onzer zonden. Later, wanneer de noordervolken tot het christendom bekeerd worden, heeft de Kerk het nog al druk om de oude en heidensche gebruiken uit te roeien en stilaan christelijke gevoelens op te wekken. Ook, om zekere zware misgrepen te straffen hadden de bisschoppen of de Conciliën maatregelen getroffen en straffen uitgesproken tegen zekere categorieën van misdadigers.

Een der zwaarste straffen die door de Kerk gebruikt werd, was de ballingschap.

In het begin, wordt de schuldige eenvoudig gebannen, zonder dat men hem een verblijfplaats aanduidt: later is hij verplicht, gedurende zijn ballingschap, zekere bidplaatsen te bezoeken die toen reeds vermaard waren. 't Zij door relikwieën, 't zij door het graf van een heilige, en eindelijk specificeert men de plaats waar de veroordeelde zal moeten gaan bedevaarten.

Aanvankelijk werden deze vonnissen nog al stipt nagekomen, doch zooals het gewoonlijk voorkomt, grepen hier weldra misbruiken plaats. Al deze boetelingen verstonden den eeredienst tot God niet op de zelfde wijze; voor velen, die nu van huis wegwaren, ver van hun land, hun ouders of oversten, was het een gelegenheid zich een bestaan te verschaffen anders dan door werk of door aalmoezen.

Een capitularium van 789 zegt dat al degenen die een capitale misdaad begaan hebben, zich bij een meester moeten begeven, werk vragen en arbeiden; en overigens de penitentie volbrengen die hun opgelegd is.

Het gebruik, de schuldige, tijdelijk of voor altijd in ballingschap te zenden, met bepaling van de verblijfplaats, schijnt dus van af het midden der 9de eeuw in voege gekomen te zijn.

Zoo zien wij bij voorbeeld, wat later, in 1236 toen een twist ontstaan was tusschen die van Nieuwpoort en die van Sint Walburgis te Veurne over de tienden op den visch, twee priesters die de uitdaging vanwege de stad Veurne kwamen brengen gedood worden. Vijf en twintig burgers zijn veroordeeld om naar het eiland Chypren te bedevaarten en daar een jaar lang te verblijven. Vooraleer ze vertrokken was het hun opgelegd eerst een zeker aantal « processsiën » te ondernemen rond bepaalde kerken, gelegen in het bisdom Therouane, Doornik, Camerijk en Atrecht.

Dit strafrecht bleef lange eeuwen in voege, wij vinden het nog vermeld in het kerkelijk recht van Luik, in de XVe eeuw.

De afstand van de bedevaartplaats was gewoonlijk in evenredigheid met de zwaarte der misdaad of met de sociale positie van den pleger.

HOE GEBEURDEN NU DIE BOETBEDEVAARTEN?

Vooraleer zich op reis te begeven, moest de veroordeelde zweren dat hij

naar zijn land niet zou terugkomen eer hij zijne bedevaart had volbracht. Soms gaf de bisschop hem een aanbevelingsbrief mede voor de geestelijke overheid, toen meest kloosterlingen bij wie die ellendingen een schuilplaats vonden voor geestelijk en lichamelijk herstel. Men verzocht hen de boeteling te herbergen en hem alles te verschaffen volgens de wetten der barmhartigheid, zonder hem nochtans van zijn weg te verleiden, want de brief maakte verder gewag van de boetstraf die hem opgelegd was.

Volgens een oude tekst, uit de mirakelen van St Floriaan en Sint Florent, leert Mabillon ons, dat men soms, met de wapens waarmede de moordenaar zijn slachtoffer vermoord had, een ijzeren ring smeedde die men rond den hals, den arm of het lichaam bond.

Het toevallig loskomen van deze boeien, indien ze niet reeds door sleet opengegaan waren, beteekende dat alles vergeven was.

Gregorius van Tours, vertelt desaangaande, dat een priester van deze stad, met name Jan, verscheidene dezer gebroken banden of kettingen op het graf van den Heiligen Nicet te Lyon gezien had, welke de boetelingen daar uit erkentelijkheid opgehangen hadden.

In Duitschland moest de boetvaarder gewoonlijk barvoets vertrekken, ongewapend, enkel met eene grove kleedij bedekt; hij was gehouden te vasten, 't is te zeggen dat hij slechts groenten en brood mocht eten, zoolang de bedevaart duurde, uitgezonderd op zon en feestdagen.

Het was hem ook verboden meer dan één dag en één nacht op de zelfde plaats te verblijven, tenzij hij door ziekte of door eene speciale plechtigheid of feestdag daar opgehouden was.

Bij het doortrekken eener stad, die een centrum was van handel of nijverheid was het hem ontzegd daar te vertoeven en handel te drijven.

Wat nu den duur der boetvaart betreft, was die gewoonlijk in evenredigheid met de zwaarte der misdaad; soms ook hing die af van de min- of meerdere strengheid van den rechter. — Voor een halsmisdaad werd men voor eeuwig gebannen terwijl mindere misdaden van één tot tien jaar ballingschap kregen.

De terugkeer was ook nog aan zekere voorwaarden onderhevig; bij voorbeeld, iemand die voor moordaanslag gebannen werd, kon maar terugkeeren na zeven of tien jaar, indien hij een getuigschrift medebracht van den priester of bisschop waar hij zijn boetvaart gepleegd had. Bovendien, in zekere gewesten van Ierland, moest hij bij de ouders van zijn slachtoffer gaan, en zich aanbieden in plaatsvervangning, zeggende: « Hier ben ik als uw kind, ik zal al doen wat gij mij beveelt ». Indien hij dit niet deed werd hij voor eeuwig gebannen.

* * *

De bijval die de pelgrimagen als boetstraf genoten in het kerkelijk recht

is waarschijnlijk toe te wijten aan de Catharsche geestelijke rechtbank van *Inquisitie*.

In het gewone recht erkende deze, twee soorten van boetvaarten: de *Peregrinationes majores*, 't is te zeggen die naar Rome, Sint Jacobs in Compostella, Sint Thomas te Kantelberg en de Drie Koningen te Keulen. Dan twintig *peregrinationes minores*, te weten:

O. L. V. van Rocamadour, O. L. V. van Puy in Velay, O. L. V. van Vauvert, O. L. V. der Tafelen bij Montpellier, O. L. V. van Serignan bij Béziers, Sint Guilhem le Désert, St Gilles in Provence, Sinte Pieter van Montmajour bij Arles, Sinte Maria-Magdalena bij St Maximus, Sint Anthoine in Viennois, Sint Martial van Limogen, Sint Leonardus in Limousin, O. L. V. van Chartres, Sint Denis en het graf van H. Lodewijk IX, Sint Seurin van Bordeaux, O. L. V. van Soulac in Bordelais, Sainte Foy de Couques (Rodez), Sint Paulus van Varbonien, Sint Vincent van Castre en Sint Dominicus van Bologne.

De veroordeelden moesten zich op weg begeven binnen zonnescijn, soms binnen de 8 of 14 dagen, maar meest daags na het vonnis.

Als waarborg voor het volbrengen der straf, werden de goederen voor een zekere som aangeslagen; soms stond ook het ambacht borg voor den gildebroeder.

Wat nu de kleedij betreft van den door de inquisitie veroordeelde, is die niet de gewone dracht der pelgrims, maar wel die der boetende ketter. —Op hun zwarte kleederen waren zij verplicht op de borst en op den rug, een groot kruis te dragen.

Voor het uitvoeren van dit speciaal strafstelsel bediende zich dikwijls het geestelijk tribunaal van de wereldlijke rechters en 't is op deze wijze dat de boetbedevaarten in het leekenrecht gekomen zijn.

LEEKENRECHT

De wereldlijke rechters hebben uit eigen hoofde, straffen uitgesproken die zij toepassen op aanvraag van het geestelijk tribunaal, *ratione materiæ* of *ratione personæ*.

De eerste schriftelijke sporen van deze boetbedevaarten door het leekenrecht uitgesproken, vindt men in de stadsregisters der XIVde eeuw, maar in werkelijkheid bestond dit stelsel reeds lang van te voren. Zoo hebben wij, bij voorbeeld voor Luik, *Li baweilhars*, *recueil des anciennes coutumes* — *coutumes du Pays de Liège*; voor Gent, *Zoendinc Bouc*, voor Yperen, *Register der Sententien van de Schepenen*; voor Antwerpen het *Clementynboek*; voor Lier het *Correctieboek*; voor Leuven, *Register der Sententien* enz. enz.

Het is maar in het begin der XIVde eeuw en namenlijk in de statuten der stad Luik van 1328 dat men de boetbedevaarten definitief in het Luiksch strafwetboek aantreft, om in de XVIde eeuw eene lange reeks van boetbedevaartplaatsen te ontmoeten die men als straf voor allerhande misdrijven, oplegde.

Voor Vlaanderen integendeel vindt men weinig of geen schriftelijke bronnen, doch wel lange afkooplijsten tegen vaste prijzen. — In Brabant vindt men de Codex maar op het einde der XIVde eeuw.

Bizonder in de zoenakten vindt men melding van boetpelgrimagien. Men kent de slotrede van het geding *Borluut* die Gent met bloed bevlekte van 1294 tot 1306. — Verscheidene personen van beide partijen werden in pelgrimie gezonden naar Chypren, Rocamador, St Gilles in Provence.

Een ander. — Ten gevolge van het vredeverdrag in Juni 1305 gesloten, behield de Koning van Frankrijk zich het recht voor, 3000 inwoners van Brugge en het Vrije, in pelgrimage te zenden, waarvan 1000 over zee en 2000 te lande.

Een ander vredesverdrag, dat van *Arques*, door Karel de Schoone op 19 April 1326 gesloten, stelde vast dat onder de inwoners van Brugge en Kortrijk er 100 zouden naar Sint Jacobs in Compostella gaan, 100 andere naar St Gilles in Provence en O. L. V. te Vauvert, eindelijk nog 100 naar O. L. V. van Rocamadour.

Zooals we het gezien hebben, gebeuren de Bedevaarten uit *loutere Devotie*, uit *vrijwillige* of door den priester opgelegde boete en eindelijk waren er dan de bedevaarten opgelegd door de leeke rechterlijke macht.

*
* *

Pelgrimagien zooals die naar *Aken*, die maar alle zeven jaren plaats grepen, hadden een overgrooten invloed op gansch het leven der inwoners, ja zelfs der vreemdelingen; handel en nijverheid werden door zulke bedevaarten tot grooten bloei gebracht. Men bedenke welke organisatie de aankomst van een groep hongaren van over de 20.000 hoofden moest bij brengen! Deze echte caravananen, ondernamen zoo verscheidene bedevaarten ter zelfde gelegenheid; in Maastricht bij voorbeeld had men het er zoo druk en was de meenigte van bedevaarders zoo groot in de straten, dat men van op de daken met volle emmers water moest gieten om het bezwijken te voorkomen.

De samenstroming van zulke massas volk, verplichtte de bewoners groote wegen aan te leggen; de scheepvaart vond er ook haar voordeel bij, het logeeren en spijzen der pelgrims was niet de minste taak der overheden; zoo zijn dan ontstaan de talrijke godshuizen die men overal aantreft. Op kunstgebied, vinden wij dan ook het bouwen van kerken en kloosters, het ver-

vaardigen van relikwiekasten en kerkornamenten en eindelijk van gedenkstukken en pelgrimteekens die de bedevaarders mede naar hun land namen.

Later komt er dan ook bij, de drukkunst en de medaliën en in de laatste eeuwen de bedevaartvaantjes.

Daardoor zijn dan ook ontstaan de *Gastvrije orders*, die talrijk en welvarend waren in de XIIe en XIIIe eeuw; zij herbergden de pelgrims en als gevolgtrekking van deze opdracht, werden de eenen deskundigen om voor de bedevaarders bruggen en wegen te bouwen zooals de kloosterlingen van St Jacob du Haut Pas het deden naar Compostella, terwijl de andere de wapens namen om ze te verdedigen in overzeesche landen en alzoo de *militaire orders* genoemd werden.

Men vindt dus rond iedere bedevaartplaats, pelgrimhuizen waar de bedevaarders konden vernachten en onderstand krijgen.

In Antwerpen, hadden wij namelijk het St Julianus Gasthuis, dat nu nog bestaat met de welgekende Pelgrimstafel; dit gasthuis werd gesticht in 1303 door Kanunnik Jan Tuclant en Ide van Wineghem.

Om daar te kunnen vernachten werd men door de stad verplicht bij het intreden aan de poorten een loodje te vragen dat recht gaf op de gastvrijheid voor een, twee of drie dagen en zoovele nachten, zoolang de aflaat duurde.

De doodslagers, bannelingen en andere kwaaddoeners hadden hier toen vrijgeleide. Een ordonnantie van 12 maart 1500 bepaalt dat: « deze die van » s'heeren ende van dezer stadwegen gebannen zijn ende heure correctiën » niet voldoen en hebben, en, willen incomen om den voorseyden heyligen » aflaat te verdienen, gehouden zijn op den zelfden dach dat se inkomen, hen » met heuren tittle daerop, dat ze gebannen zijn, te vertoonen voor den Heer » Schoutet Burgemeester ende Schepenen van Antwerpen ofte voere dieghen » nen die daer toe gecommiteerd is, ende sullen hebben vrij gelyde, drie » dragen na den dach van heuren incomene endeniet langer; dat is te weten » dat ze binnen soneschijne van den lesten dage hen moeten vertrekken buiten » de stad ende vrijheijt op te peijnen n heuren correctiën begrepen.

» Men kondicht ende gebied voorts van s'heeren ende van der stad wegen » dat niemant eghenerhande teekenen van den aflaete, het zy vergulden, » silveren ofte andere, vercoopen en sal moegen dan alleenlijk de kerkmeesters » van Onser Vrouwen t'Antwerpen, op de verbeurte vander selver teekenen » ende van een oude schilde.

Men ziet dus dat Antwerpen ook pelgrimsteekens had — de tekst zegt, « vergulde, zilvere ofte andere » — en dat die slechts mochten verkocht worden door de kerkmeesters van Onze Lieve Vrouwe kerk. Opzoekingen in de rekeningen van dien tijd hebben ons niets voortgebracht. — enkele posten van geofferde silveren of andere paternosters, met *silveren* teekenen,

— is alles wat wij aangetroffen hebben. Deze teekenen zijn dus nog te zoeken.

Hier volgt nu een korte lijst van boettochten — die der stad Dendermonde — uit de XVe eeuw.

Het stond echter doorgaans den verwezene vrij de bidplaats af te koopen mits een zeker losgeld, volgens een bepaald tarief.

Andere plaatsnamen zijn te vinden in de oude correctie boeken of lijsten van afkoop; het zijn die van Audenaerde, opgemaakt in 1332, die van Gent, Aalst, Leuven (1484) voorts hebben wij de namen die in het Clementynboek voorkomen van Antwerpen, in het correctie boek van Lier (1401-1484) dat van Mechelen, Sint Truiden, Maestricht, Looz, Vilvoorde, Doornijk, Valenciennen, Dinant, Limburg, Luik, Yperen, Kortrijk, Meldert, Brugge, Tongeren, Diest, Brussel, Grimbergen, Namen, Hoey, Brecht, Westmalle, Zoersel, enz.

Vele dier namen laten zich niet indentificieren daar zij geschreven zijn zooals men ze uitsprak en daardoor voor ons onbegrijpelijk geworden.

Dit siin de pelgrinagien vander stede van Dendremonde.
(Geschrift van het begin der XVe eeuw).

Tshelichs Kersts bij Ghendt XII d. par. (den ouden coninxgroten voer XII d.)	
Tsente Daniels up Beerenvelt	II s.
Tonser Vrouwen tHulsterloe	V s.
Tsente Wandelghijs bij Coolscamp	VI s.
Te Dornike	X s.
Te Traillen te Rijsssele	»
Tsente Mommelins up de Ha tusschen sente Oemeers ende Wastine	XV. s.
Tsente Servaes te Maestricht	XVII s.
Te sente Joos (aan de zee)	XX s.
Tonser Vrouwen t Aken	»
Tonser Vrouwen te Boenen (Boulogne)	»
Ter Keerssen t Aetrecht (la sainte chandelle d'Arras)	»
Tsente Machiels int water t Aetrecht	»
Ten berghe ter Noot Gods up twee milen Aken	»
Tsente Offeraens t Abbeville en Pontieu	»
Tsente Espreits (St Esprit) en Rue up de zee v. milen boven sent Joos.	[XXIII s.
Tsente Loys te Noyon	XXX s.
Te Sissoen (Soissons) t sente Jans hoot te Amiens	»
Tonser Vrouwen te Carlepont (Charlepont) bij Noyon	»
Tsente Zimoers (St Maur) bij Parijs	XL s.
Tsente Katelinen te Roen (Rouen) in Noormandien	»
Te Coolne (Keulen) te III. Coninghen	»
Tsente Wouters ter Pontoysen	»

Tsente Adelbeerts Igmonde in Hollant	»
Tsente Thomaes te Cantelberghe	»
Tsente Nichasys te Riemen	»
Tsente Meesine	»
Te Douvere t sent Gillys	»
Tsente Materne ter Rooder Kerken up 1 1/2 mile Coolne, daer men den eersten wijn drinct	»
Tsente Niclaeus in Viersolet bij Riemen	»
Tsente Fiakels in Brije (St. Fiacre en Brie)	»
Tonser Vrouwen t Scammon up een mile Coolne	XLI s.
Tsente Joos te Walpenberghe up II. milen Coolne	XLII s.
Tsente Katelinen te Grevenroden. V milen boven Coolne	XLV. s.
Tonser Vrouwen Tsaerters (Chartres)	L s.
Tsente Arnouts	»
Tsente Jans Kinne Taminos XVII milen boven Paris	»
Tsente Karins up VI. milen Guulke alsoe naer Coolne	»
Tsente Drayex up III. milen Coolne.	»
Te Eysterbach (Heisterbach) up VI. milen Coolne (Tonser Vrouwen te Coveleins (Coblentz) int gheele VII. Lib. p.	»
Tonser Vrouwen te Quasen up X milen Coolne	»
Tonser Vrouwen te Quelgheville te Fonteneels in Noormandien up V. milen Roen.	»
Te Vendomme	III. Lib.
Te Trieren	»
Tonser Vrouwen te Mussi bi Cancellon (Châtillon).	»
Tseinte Mertijns te Cauders up de Lore (Loire)	»
Tseinte Pauwels te Lonnen (Londen)	»
Te Mussi	»
Tsente Warnaefts (Werner) te Bachernach	»
Tonser Vrouwen te Cleri boven Orliens	»
Ten Doume te Monstre up Westvalen twee dachvaerde boven Coolne	»
Tsente Mertijns te Tours	III L. x. s.
Tsente Niclaeus in Warangeville	»
Te Mussi l'Esvesque	»
Tonser Vrouwen ter Preyen up III. milen Dousi in Nevers	»
Tsente Juleins te Mans XLII. milen boven Parijs	»
Tsente Bernaerts hoofde te Clervaus	»
Tonser Vrouwen te Ausoere	»
Tsente Morissis te Vianen	»
Tseinte Martijns te Mense	»
Tsente Julens ten Briden	III Lb.

Tsente Mairen Magdaleenen in Vierdolay	»
Tsente Tyre te Nevers	»
Tonser Vrouwen te Montenoysen up VII. milen Nevers	»
Tsente Lazarus t Anazom int beghin van Bourgoignen up III milen Versalay	»
Tseinte Pieters beneden Versalay	»
Tsente Anthonijs buten Nevers	»
Tonser Vrouwen te Saratet sur Lore	»
Tonser Vrouwen te Confort	»
Te Basseville ten Tsartroysen bij Clemencus	»
Tsente Emonts berghe	»
Tsente Pieters te Pietersboch	»
Tonser Vrouwen te Walsinghen	»
Tonser Vrouwen te Vranckevoerde	»
Tonser Vrouwen te Godsbuer	»
Tonser Vrouwen te Straesborch	»
Tonser Vrouwen te Bessanson	»
Tsente Eutropen in Petau (Poitou)	III L x s.
Tsente Privets te Dizise (St. Dizier)	»
Tsente Clemens up IX milen Lyons sur Rone	»
Tsente Maurissis te Angiers	»
Tsente Benignes te Digon in Bourgoingen	»
Tsente Jans te Romans ten Sartroysen int lant van Savoye	»
Te Rutsemadoen (Rochemadou)	V Lib.
Tonser Vrouwen te Puts (Puy en Auvergne)	»
Tonser Vrouwen te Salsbri	»
Tsente Ambrosijs te Melanen	»
Tonser vrouwen te Lincole	»
Tsente Pieters te Ioorc (York)	»
Tsente Niclaeus Terremude	»
Tsent Jans te Beverlay	»
Tonser Vrouwen te Bazele XIII milen boven Straesborch	»
Tonser Vrouwen te Valveert (Vauvert)	VI Lb.
Te Avengoen	»
Te Bourdeaus tsente Machiels daer de roede es daer God de Helle met brac	»
Tsente Lodewijcx te Maersaelgen	»
Te Pieters sente	»
Tonser Vrouwen te Lincole	»
Tsente Thomas te Erforde	»
Tonser Vrouwen te Lubeke	»

In 't Clementijnboec, in de stadsarchieven van Antwerpen berustend, lezen wij verscheidene « correctiën » die als voorbeeld kunnen aangehaald worden. In 1407, werd een zekere « wolfken » « overmids dat hij de regerers van zine ambachte oploep ghedaen heeft omme harer officiën wille van den ambacht » in bedevaart gezonden naar « sente Anthonys in Viennoys » (St Antoine te Vienne, in Frankrijk) en mag hij niet weêrkomen « hi en hebbe eer betaelt III oude scilde die hi jegen den Here (d. i. den Hertog van Brabant), jegen de stad en jegen zijn ambacht ghebruect ende verbuert heeft ».

In 1411 werd Claes de Vooght, drossaard van Hoogstraten, omdat hij overmoedige woorden heeft uitgesproken tegen den burgemeester en de schepen van Antwerpen, in « pelgrimagie » gezonden « Tsente Ambrosius te Meylanen » (Milanen in Italië), en mag hij niet weêrkeeren vooraleer hij 24 fransche kronen aan den hertog en 12 aan Onze-Lieve-Vrouwe kerk heeft betaald. De zelfde beêvaart werd ook opgelegd door 't antwerpsch magistrat aan Jan Bode, schout te Rumpst, voor 't voornoemde misdrijf. In 1409 werd Jan van der Eyken, omdat hij bedreigingen had uitgesproken in volle schepenzaal tegen den deken der kleermakers, verwezen tot eene bedevaart naar Roc-Amadour.

De neringen en gilden ook, pasten de bedevaart toe als straf voor diegenen hunner leden die zich aan eenig misgrijp hadden schuldig gemaakt.

Voor schenders der openbare veiligheid, om wille van gewelddaden en diefstal, geven de Statuten van Maastricht van 1380, heel nauwkeurig op welke bedevaart ieder misdrijf nasleept. Voor een gebroken lid, zonder navolgende werkloosheid van 't slachtoffer, verwees men naar Sant Jago de Compostella en Vendôme. Op vervolging met mes of zwaard stond een reis naar Heute Saint-Josse (in 't Pas de Calais) op eenvoudige bedreiging, een bedevaart naar Erdenburg.

Voor schending der woonst bestond ook zulkdanig tarief. Brak hij een huis af, dan ging de misdadiger naar 't Eiland Chypre of Sant Jago de Compostella. Viel men een der huisbewoners aan, dan werden Compostella en Vendôme aangeduid. Voor diefstal werd te Aken, nog in 1677, een misdadiger tot eene bedevaart naar Scherpenheuvel veroordeeld.

In 't begin der XVe eeuw, vinden we te Antwerpen verscheidene strafbedevaarten opgelegd « mits onnutscape ». In 1407 werd Willeken Schollemuyle naar Rome gezonden, Giele Helleman, van Temsche, naar Sint-Andries in Schotland. Jan van der Steynemolen « overmids dat hi onnutelic ghewandelt heeft op goeder liede kinder eere » zal gaan naar Sint-Maria Magdalena « ter Spelonken ». Kathelyne van der Watermolen, om reden van « onnutlikere wandelingen ende dat sy van quader faam is » wordt naar Sinte-Joes gezonden. In 1410 ging het Antwerpsch magistrat er met den ruwen borstel door: om de reeds opgegeven reden werden vijf vrouwen en vier-en-twintig mannen voor een groot getal jaren op bedevaart gezonden en wel naar verafgelegen

steden. De vrouwen moesten onderscheidelijk naar O. L. Vrouw te Oxford, O. L. Vrouw te Orleans, O. L. Vrouw te Aken, Sinte-Joes en naar het H. Kruis te Stoemberg, in Westfalen. Aan de mannen werden als bedevaartplaats opgegeven, Sint Eewout in Elzas, Sint-Franciskus in Assisen, Sint-Antonis te Vienne, O. L. Vrouw te Puy, O. L. Vrouw te Einsiedeln, Sinte Peter van Luxemburg te Avignon, Sinte-Maarten te Tours, Sint-Olaf in Denemarken. O. L. Vrouw te Hoefscatteborch in Franconië, Sint Patricius in Ierland, Sint Thomas te Canterbury, het H. Kruis te Lucca in Italië, O. L. Vrouw te Luzern in Zwitserland, het H. Bloed te Wilsnaken, San Marco in Venetië, San Petronio in Bologna, enz. enz.

Een zeer eigenaardige opgave vinden we in 't Clementynboec onder het jaar 1407. Er is sprake van een lichtekooi, « juffrouwe Else Roeden » die een herberg houdt met, als uithangbord, « In den Pelgrim ». Prachtig gekozen opschrift voorwaar! Immers, in gemeld jaar werd de juffrouw « om haar slecht gedrag en 't schandaal dat ze verwekt, en daar « sij niet weerdich en es onder goede vrouwen te verkeerne » ter bedevaart verwezen naar N. D. de Rocamadour en bovendien voor vier jaar gebannen en veroordeeld tot het betalen van 12 fransche kronen aan den hertog van Brabant en tot het maken van een roede muur in de in opbouw zijnde vesting der stad, vooraleer zij weër in 't gemeenbest werd opgenomen.

De bedevaart werd ook nog opgelegd aan degenen die met valsche teerlingen speelden of op zekere dagen zich met het dobbelspel onledig hielden. Voor overspel ook biedt ons het Clementynboec voorbeelden van strafbedevaarten aan. In November 1411 werd zekere Elisabeth Boels « overmids dat sy haren man ontgaen is ende hem syn goet ontdragen heeft ende in overspele zit met eens anders wijfs man... » veroordeeld tot een bedevaart naar Rome en voor drie jaar verbannen.

Een heel typisch voorbeeld om de reeks te sluiten. In 1410 werd zekere Marie van Lamsoye, dienstmeid in de gevangenis van het Steen, verwezen tot een bedevaart naar S. Maria-Magdalena « ter Spelonken » en voor 10 jaar verbannen, omdat zij « onredelijk » geleefd heeft met de gevangenen, voor hen bestemde almoezen achtergehouden, en « goede lieden » heeft beleedigd door kwâtongerij.

In kwestie van kwâtongerij en in 't algemeen voor onbeduidende beleedigingen of verwijten, toonden de middeneeuwsche rechters zich heel streng. Wij lezen alzoo van personen die naar verwijderde pelgrimsoorden werden gezonden om uitdrukkingen en bewoordingen gebruikt te hebben als volgende: *Ik zal u bij uwen langen neus nemen; leelijke zwarte calle*, enz., gewone schelduitroepingen als dagelijks in volkrijke buurten door twistende katijven moesten uitgekreten worden.

BESLUIT

Het geestelijk recht eerst, het leekenrecht nadien hebben het gebruik der boetbedevaarten in het kristendom beurtgewijze ingebracht. Deze straffen kon men later afkopen volgens nog bestaande lijsten. De bedevaart- en pelgrimplaatjes werden door de pelgrims, ter plaatse, als aandenken, ook als bevrijdingsteeken, aangeschaft en op hoed of borst gespeten.

Het dragen van die teekens was voldoende om kosteloze gastvrijheid te krijgen bij het doortrekken der dorpen of steden waar gasthuizen opzettelijk tot dat doel gesticht werden. Zelfs in tijd van oorlog heeft men in Frankrijk gezien dat het dragen der pelgrimsteekens voldoende was om vrijgeleide door beide legers te ontvangen.

Na de boettocht kwam de boeteling voor het magistraat die hem veroordeeld had, terug, en legde daar zijne getuigschriften voor, hem door de geestelijke overheid van de plaats waar hij gebedevaart had, gegeven. Hij was dan vrij en verlost van alle straf.

Dit vinden wij dikwijls vermeld in het Clementynboec, in volgende woorden :

« Anno 1391. XXIII die Januarii, soo waert de brief ghetoeent dat Colin » Kerstiaen, de vleeschouwere, zijn pelgrimagie ghedaen hadde, tOnser Vrou- » wen te Rutsemadouwe in beternisse van den ghemeenen Ambacht van de » Vleeschouwers ».

Na dit volbracht te hebben, ging de pelgrim zijn teekens in het water werpen als laatste bewijs van verzoening en ook omdat anderen ze niet zouden gebruiken, daar het streng verboden was ze weer te verkoopen.

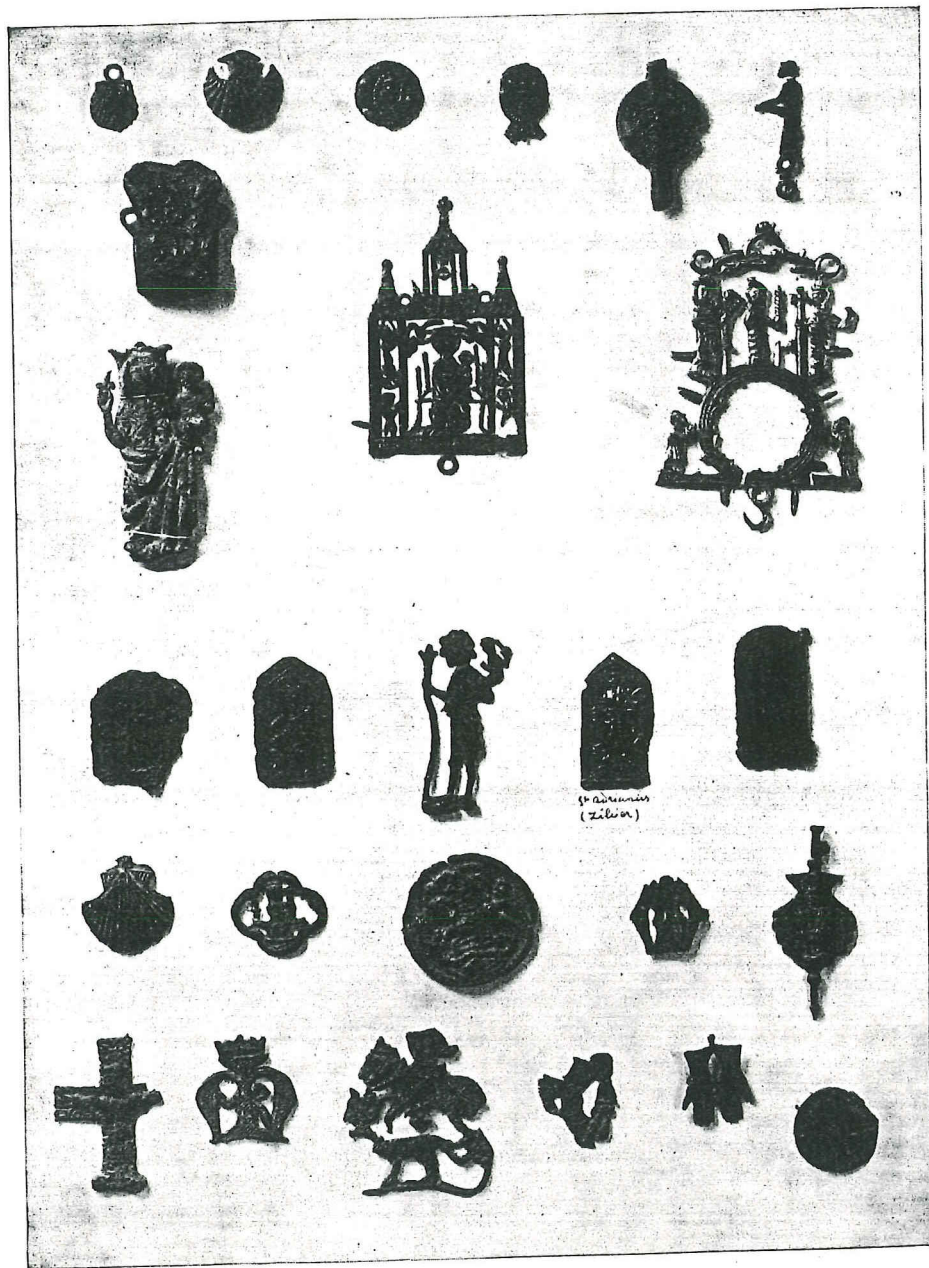
En zoo komt het, dat men nu, gewoonlijk, die interessante overblijfselen der vroegste bedevaarten in onze waterloopen terugvindt.

BESCHRIJVING DER VOORWERPEN

Onder de ongeveer tweehonderd voorwerpen die de verzameling uitmaken en die meestendeels in de Schelde gevonden werden tijdens de kaaiwerken, in 1885, zijn er enkele op de bijgaande plaat (27) gebracht, waarvan hierna de beschrijving.

1°) Vooreerst het *Mariabeeldje* dat gewoonlijk diende om den bedelstaf te versieren. Het is daarvoor hol. — O. L. Vrouw draagt hier eene kroon van drie leliebloemen in de rechterhand, niet een scepter met lelien zooals het gewoonlijk voorkomt, maar eenvoudig eene leliebloem. Een identiek stuk werd te Namen in 1877 gevonden in de Samber en berust thans in het plaatselijk museum.

Tin. H. 62 mm. Br. 34 mm.

27. PELGRIMPLAATJES

3	3	7	7	12
2				15
1		14	6	8
11	10		12	4
3	12		5	12
13	12		5	12
				12

2°) *Tinnen zakje*; ook ampoulie genaamd of bedevaartzakje. In de middel-eeuwen zeer in voege; men deed er ter plaatse olie, was, aarde of eenige druppels kaars in, als aandenken; gewoonlijk vindt men die zakjes van boven toegenepen; men droeg ze aan den hals, door een snoer opgehangen. Dit stuk draagt een schild met drie leliebloemen. Te Namen werd een soortgelijk zakje gevonden in de Samber in 1877. Men vindt ze in gebruik te Vendôme in Frankrijk. (Sainte Larme de Vendôme).

Tin. H. 42 mm. br. 33 mm.

3°) *Sint Jacobsschelpen*. Drie stuks staan op de plaat afgebeeld. Deze treft men bijna op al de schilderijen aan waar pelgrims afgebeeld zijn. De schelp werd bijzonder op den hoed geplaatst, nevens de twee sleutels van Rome of de gekruisde bedelstaffen.

4°) Een vierde schelp met het St Jacobs beeld er op, zou wel kunnen afkomstig zijn van Sint Jacob van Compostella. De schelpen met St Michiel behoreen tot den Mont St Michel in Frankrijk.

5°) Twee plaatjes, onder aan, zijn fragmenten met den Edelen Ridder Sint Joris. Forgeais geeft zulk een stukje aan in zijn werk « Collection de plombs historiés trouvés dans la Seine », vierde reeks bl. 162. Het verbeeldt Sint Joris te paard, zijn lans in de muil van een draak stekend, welke hij komt te vellen. De heilige draagt een harnas zooals men ze aantreft in de XIVe of XVe eeuw.

Tin. H. 50 mm. Br. 41 mm.

6°) *St Christoffel*. Slechts gekleed tot boven de knieën met op den linker arm het kind Jezus en in de rechter hand een tak.

Tin. H. 55 mm. Br. 26 mm.

7°) *Drie hoofden* waarvan twee met uitstekende tong. Dit zijn waarschijnlijk fragmenten van pelgrimplaatjes Sint Jan Baptist verbeeldende, zooals men er aantreft te Amiens.

8°) *Sint Leonardus?* Het opschrift van dit plaatje is onduidelijk doch door de twee boeien kan men er een St Leonardus in zien.

Tin. H. 42 mm. Br. 21 mm.

9°) *St Adrianus*. Dit is het eenige bekende zilveren pelgrimplaatje. Het werd ook in 1885 te Antwerpen tijdens de Schelde werken gevonden. Als opschrift draagt het: S. ADRIANUS.

Zilver H. 40 mm. Br. 21 mm.

10°) *Onze Lieve Vrouw*. Zeer dun. Dit is het oudste plaatje der verzameling; het draagt als opschrift: S. BEATE MARIE DEI ABUSSIED, en stelt de H. Moeder Gods voor met het kind Jezus.

XIIIe eeuw. Tin. H. 39 mm. Br. 23 mm. onbekend exemplaar.

11°) *Sint Fiacre en Sint Faron*. In het midden Sint Faron, bisschop van Méaux, rechtstaande, met mijter en staf. Rechts, Sint Fiacre, met kap over

28. GIETVORM IN LEI

het hoofd en een spade in de hand ; links een vrouwspersoon, de « Becnaude » geheeten.

Tin. XVe eeuw, nog niet gekend exemplaar. H. 30. br. 36.

12°) Op de plaat komen nog verscheidene andere stukjes voor zooals eene gekroonde M ; een paar handschoenen, een penning met kruisbeeld ; nog verder, eene M (gothiek) met twee heiligen daarin : elders een vierlobbig médaillon met de H. Maagd Maria op een bank ; het kind Jesus rechtstaande langs den rechter kant, en links eene kaars. Ook in het midden een médaillon met St Joris te paard. Hiervoor zijn geen plaatsen aan te duiden.

13°) *Kruis*. Dit eigenaardig stukje behoort ook tot de oudste voorwerpen der pelgrimplaatjes in de Verzameling ; uit de letters die op het kruis voorkomen is er niets te maken.

Tin. H. 45 mm. Br. 32 mm.

14°) Het mooiste pelgrimplaatje is wel dit verbeeldende Onze Lieve Vrouwe zittend onder een met drie torentjes versierd dak, waarvan het middenste een klok draagt ; rond haar staan vier kaarsen op een vierkantig rek ; rechts en links engelen en, onder deze, geknielde en biddende pelgrims. Het opschrift is ongelukkig niet meer volledig, Juist daar waar de plaatsnaam staat is het afgesleten en zoo kunnen wij slechts lezen : ONS VROUWE T.....T.

Het plaatje heeft nog onder en boven de haken, alsmede een pin, links, voor het vastmaken.

Tin. H. 83 mm. Br. 45 mm.

15°) Eindelijk hebben wij een afgietsel in tin van een vorm in lei (Pl. 28) die ook tot de verzameling behoort. Dit uiterst zeldzaam stuk verbeeldt de H. Gudula met een brandende kaars in de hand die de duivel uitblaast, maar weder aangestoken wordt door een engel hier verbeeld door een vogel met een kaars in de klauwen ; rechts treft men den H. Cornelis aan met kruisvormige staf en hoorn. Links, Sint Geertruide met staf. Onderaan, van weerskanten van het plaatje man en vrouw in pelgrimskleedij, knielend en de handen samen om te bidden.

Hier kan men zich een goed denkbeeld vormen hoe de pelgrimplaatjes vervaardigd werden ; de oogen vindt men hier volledig alsook de pinnekens om door den hoed te steken en ze al omdraaiend vast te maken.

Onderaan is ook een haak, die waarschijnlijk gediend heeft om er het een of ander aandenken aan te hangen.

De steen meet H. 145 mm. Br. 17 mm.

Het plaatje H. 93 mm. Br. 62 mm.

LIJST DER GERAADPLEEGDE BRONNEN

- E. Van Cauwenbergh. Les Pèlerinages expiatoires et Judiciaires dans le droit communal de la Belgique au Moyen âge. Louvain 1922.
- A. Limborgch. Historia Inquisitionis cui subjungitur Liber Sententiarum Inquisitionis Tholosanae. Amsterdam 1692.
- Audenaerdsche Mengelingen. Ed. L. Van Lerberghe en J. Ronsse. Audenarde, 1845.
- U. Berlière. Les pèlerinages judiciaires au moyen âge, in de Revue Bénédictine t. VII 1890.
- F. J. Bodman, Von der Bedefahrt einer besondern Gerichtsstrafe der Teutschen im mittlern Zeitalter, in Beytraege zum Teutschen Rechte. ed. J. C. Siebenkces, t. III 1788.
- J. B. Cannaert, Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen, 3e editie Gent 1835.
- E. Defacqz, Ancien droit Belgique, Brussel 1878.
- De Wind. Bijzonderheden uit de geschiedenis van het strafrecht in de Nederlanden. Middeburg 1827.
- R. His. Das Strafrecht des deutschen Mittelalters, Leipzig 1920.
- M. G. De Louvrex. Recueil contenant les édits et réglemens faits pour le pays de Liège et comté de Looz, ed. B. Hodin, Liège. 1750-52.
- Van den Bussche. Les pèlerinages dans notre ancien droit pénal, in Bulletin de la Commission royale d'Histoire 4e série t. XIV. Brussel 1887.
- L. Van der Essen. De Straf- en rechterlijke verzoeningsbedevaarten in de Middeleeuwen, bijzonderlijk in de Nederlanden, Antwerpen 1911.
- J. Zettinger. Die Berichte ueber Rompilger aus dem Frankenreiche bis zum Jahre 800; in Roemische Quartalschrift. T. II. 1900.
- Forgeais. Plombs historiér trouvés dans la Seine, 1858-1867, Vijf boekdeelen.
- A. J. G. Verster. Oud-Tin. Tweede druk. Maastricht 1928.
- Jean d'Arcour. Les plombs et sachets de pèlerinage. Paris 1900.
- F. Cajot. Antiquités de la Basse Sambre à Namur. in Annales de la Société archéologique de Namur 1877. T. 13. 4de Afl.
- Germain Bapst. Etude sur l'étain dans l'antiquité et au moyen âge. Paris 1884.
- M. Gresy. Notice sur quelques enseignes et médailles en plomb, trouvés à Paris dans la Seine. 1860.
- Camille Enlart. Manuel d'archéologie française T. III. Le Costume. Paris 1916.
- Dr Heinrich Schiffers. Kulturgeschichte der Aachener Heiligtums Fahrtr. Keulen 1930.
- Ludovic de Valon, Iconographie des Sportelles de Roc- Amadour Marseille 1930. Antwerpsch Archievenblad. T. XXV & XXVI.
- F. Wolf. Die Glocken der Provinz Brandenburg. Berlin 1920.
- J. B. Stockmans. Het Correctieboek der Stad Lier 1401-1484. Antwerpen 1906.
- A. Blanchet. Manuel de Numismatique française T. III 1930.